

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

نقش آموزش و پرورش و معلم در کنترل یا کاهش آسیب های اجتماعی دانش آموزان

رویا جعفری^۱، شهلا حویزای^۲، لیلا دولیخانی^۳

۱- کارشناسی روانشناسی عمومی

۲- کارشناسی ارشد عرفان اسلامی

۳- کارشناسی ارشد تاریخ تشیع

چکیده

نهاد آموزش و پرورش در کنار چهار نهاد دیگر (دین، خانواده، اقتصاد و سیاست) پنج نهاد اصلی و عمده در هر جامعه ای محسوب می شوند. در این میان نهاد آموزش و پرورش رسالت خطیر انتقال فرهنگ، معارف و دانش ها و نیز ارزش های دینی و اخلاقی و معنوی و نیز آموزش مهارت های زندگی اجتماعی را به نسل های مختلف را در یک فرایند بلند مدت بر عهده دارد. در طی این فرایند این نهاد ممکن است با چالش های درونی و بیرونی متعددی مواجه شود. یکی از این چالش ها، آسیب های اجتماعی است. طرح مسأله آسیب های اجتماعی و ضرورت پیشگیری از آن امری اجتناب ناپذیر، عقلانی، منطقی و آیند نگرانه است و مجموعه فرهنگیان اعم از کارشناسان، معلمان، مشاوران و مربیان و... نمی توانند نسبت به این موضوع بی تفاوت باشند. لذا ضرورت فراوانی وجود دارد که به امر آسیب های اجتماعی و پیشگیری از آن با نگاهی علمی، پژوهشی، دلسوزانه پرداخته شود. مطالعه آسیب های اجتماعی اعم از ناهنجاریها و انحرافات اجتماعی یکی از مهمترین موضوعات مورد بحث جامعه شناسی است. اگر چه مسأله ناهنجاری امری نسبی است و از جامعه ای به جامعه دیگر متفاوت است. اما آنچه که در این مبحث مطرح می باشد این است که چه عواملی آسیب های اجتماعی را کاهش یا افزایش می دهد و به بیانی دیگر چگونه می توان آسیب های اجتماعی را در بین دانش آموزان کنترل نمود؟

باید بپذیریم آموزش و پرورش به عنوان اصلی ترین نهاد اجتماعی بیشترین تاثیر تربیتی را بر روی یکایک افراد جامعه دارد به شرطی که به موقع و به جا، بتواند کارکرد جامعه پذیری و در کنار آن پیش گیری از آسیب های اجتماعی را فاقد هیچ وقفه و خللی به شکلی مطلوب و مناسب به انجام رساند.

در مقاله حاضر قصد داریم نقش آموزش و پرورش و معلم در کنترل یا کاهش آسیب های اجتماعی دانش آموزان بپردازیم. و به ارائه راهکار ها و راه حل های مورد نیاز در رفع آسیب ها بپردازیم.

واژگان کلیدی: آموزش و پرورش، معلم، آسیب های اجتماعی، دانش آموزان

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مقدمه

در عصر ما (دنیای جدید و مدرن) آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی و به تبع آن دغدغه‌های انسان‌ها نیز تغییر یافته است. روزگاری در میان جوامع گذشته برخی پدیده‌های اجتماعی نظیر خودکشی، اعتیاد و ... یا چندان مسأله اجتماعی و وضعیت حادی تلقی نمی شدند و یا انحرافات نظیر جرایم سایبری و رایانه‌ای، هرزه‌نگاری و... وجود نداشت. دنیای جدید و مدرن علی‌رغم همه مواهب و امکانات و برخورداری‌ها، دارای کژری و آسیب‌های فراوانی است که ذهن دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و آسیب‌شناسان اجتماعی را (به‌طور اخص) و ذهن اولیا و خانواده‌ها را (به‌طور اعم) به خود مشغول کرده است. تا زمانی که ابعاد و جنبه‌های مختلف یک آسیب اجتماعی را به خوبی شناسیم و مطالعات تجربی و نظری آن را ندانیم، برخورد و واکنش مناسب نسبت به آن دشوار خواهد بود. در یک تعریف مقدماتی می‌توان آسیب اجتماعی را این‌گونه تعریف کرد: «به هر نوع عمل فردی و یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی جامعه محل فعالیت کنشگر، قرار نمی‌گیرد لذا با منع قانونی و قبح اخلاقی و اجتماعی مواجه می‌گردد.» (عبداللهی، ۱۳۹۰: ۱۸)

آسیب‌های اجتماعی به مفهوم رفتاری است که به طریقی با انتظارات مشترک اعضای یک جامعه سازگار نیستند و بیشتر افراد آن را ناپسند و نادرست می‌دانند در واقع هر جامعه از اعضای خود انتظار دارد از ارزشها و هنجارها تبعیت کنند اما همواره عده‌ای راههای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در مدارس پیدا می‌شوند که پایه‌ای از این ارزشها و هنجارها را رعایت نمی‌کنند، جامعه افرادی که هماهنگ و همساز با ارزشها و هنجارها باشند سازگار یا هم‌نوا و اشخاصی را که برخلاف آنها رفتار می‌کنند سازگار یا نا‌هم‌نوا می‌خواند از میان افراد نابهنجار کسی که رفتار نابهنجارش زودگذر نباشد و دیرگاهی دوام آورد، کجرو یا منحرف نامیده می‌شود رفتار او را انحراف اجتماعی یا آسیب اجتماعی می‌خوانند. جامعه شناسی و جرم‌شناسی متوجه آن دسته از نقض هنجارهاست که توسط عده‌ی زیادی از مردم گناه تلقی می‌گردد از این رو انحراف یا آسیب اجتماعی به رفتاری اطلاق می‌گردد که هنجارهای اجتماعی را نقض کرده و در نتیجه از نظر تعداد بسیار از مردم قابل نکوهش است.

گسترش روز افزون آسیب‌های اجتماعی (ترک تحصیل، فرار از مدرسه، اعتیاد، سرقت، تشکیل گروههای معارض و وندالیسم و...) به ویژه در سال‌های اخیر در بین دانش‌آموزان و همچنین شیوع مفسده‌های آشکار و پنهان، افزایش قابل توجه بزهکاری‌ها و کزروی‌های اجتماعی و آلودگی به مواد مخدر، به ویژه در میان جوانان و نوجوانان جامعه مستلزم تعمق و چاره‌اندیشی اساسی است.

بیان مسئله

در مورد آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی نباید نگاه تک بعدی و تک علتی داشت. چرا که یک پدیده اجتماعی معلول چندین علت و عوامل متعدد است گرچه ممکن است سهم و نقش یک علت بیشتر از بقیه علل باشد. به نظر می‌رسد با توجه به شرایط امروزی جامعه ما مهم‌ترین مخاطرات و آسیب‌های اجتماعی جدی که دانش‌آموزان و نسل نوجوان و جوان ما را تهدید می‌کنند عبارتند از:

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی موجد چالش در مدارس

اعتیاد به سیگار؛

اعتیاد به مواد مخدر به ویژه مخدرهای صنعتی؛

مصرف مشروبات الکلی؛

پیامدهای منفی ازدواج زود هنگام دختران شاغل به تحصیل در آموزشگاه‌های عادی روزانه؛

مخاطرات مربوط به فضای سایبری و مجازی و شبکه اینترنت؛

خشونت، پر خاشگیری و نزاع؛

مخاطرات مربوط به بروز و ظهور فرقه‌های انحرافی دینی و عرفان‌های کاذب؛

اقدام به خودکشی.

در ادامه به بررسی این آسیب‌ها و علل و عوامل مؤثر بر آنها می‌پردازیم:

۱- اعتیاد به سیگار

با توجه به دسترسی آسان و ارزان قیمت و عدم محدودیت قانونی و اخلاقی در تهیه و خرید سیگار که می‌تواند زمینه را برای گرایش دانش‌آموزان (خاصه متوسطه دوم) به آن فراهم کند، از نظر ما مهم‌ترین عوامل گرایش این گروه به سیگار عبارتند از: ۱- انگیزه‌های کاذب و انحرافی نظیر: خودنمایی، شخصیت‌یابی، مورد توجه قرار گرفتن و جلب توجه کردن، ۲- رهایی از مشکلات (روحي و روانی)، ۳- عدم توانایی نه گفتن به پیشنهادهای جمع و دوستان، ۴- کسب تجربه و کنجکاوی، ۵- نداشتن قبح اخلاقی و اجتماعی مصرف سیگار در جامعه (مصرف سیگار نه مانند مشروبات الکلی حرمت شرعی دارد و نه مانند مواد مخدر منع قانونی)، ۶- مصرف سیگار از سوی گروه‌های مرجع نظیر هنر پیشگان و ورزشکاران و...

۲- اعتیاد به مواد مخدر به ویژه مخدرهای صنعتی

سابق بر این غالب مخدرها طبیعی و گیاهی بودند. اکنون غالب مواد مخدر نوعی فراوده آزمایشگاهی هستند و در یک فرایند صنعتی ترکیب و ساخته می‌شوند. از نظر ما مهم‌ترین عوامل گرایش دانش‌آموزان به مخدرهای صنعتی عبارتند از: ۱- گسترش تبلیغات آن در فضای مجازی و شبکه‌های اینترنتی ۲- انگیزه‌های کاذب و انحرافی نظیر: خودنمایی، شخصیت‌یابی، مورد توجه قرار گرفتن و جلب توجه کردن، ۳- رهایی از مشکلات (روحي و روانی)، ۴- عدم توانایی نه گفتن به پیشنهادهای جمع و دوستان، ۵- کسب تجربه و کنجکاوی، ۶- ورود به یک فضای خلسه و هیروتی و نشنگی، ۷- انگیزه داشتن تناسب اندام، کاهش وزن و لاغر شدن (خاصه در دختران).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۳- مصرف مشروبات الکلی

این موضوع با توجه با حرمت شرعی آن و حجیم بودن (نسبت به دیگر مخدرها) شاید اینگونه به ذهن برسد که کمتر مصرف می شود. ولی با توجه به جذابیت‌های آن برای نسل نوجوان و جوان به ویژه در مراسم جشن و پارتی (جشن تولد دوستان) که معمولاً خارج از نظارت والدین انجام می گیرد، مراسم عروسی، سفرهای تفریحی با دوستان در خارج از شهر و... بیشتر مورد استفاده قرار می گیرد. ضمن اینکه شکل‌هایی از آن در بسته بندی های شیک به عنوان شربت و آب میوه خارجی در برخی سوپر مارکت‌ها ممکن است به آسانی در معرض خرید و فروش قرار بگیرد. علاوه بر این، بیشتر عواملی که موجب کاهش دانش‌آموزان به سمت مشروبات الکلی می شود همان‌هایی است که در مورد سیگار و مخدرهای صنعتی ذکر شد.

۴- پیامدهای منفی ازدواج زودهنگام دختران شاغل به تحصیل در آموزشگاه‌های عادی روزانه

ازدواج پدیده ای اجتماعی و امری مقدس است. هر پدیده اجتماعی (و ازدواج نیز که از این قاعده جدا نیست) متأثر از شرایط مکانی و زمانی خاص خود است. دیر زمانی بود که ازدواج کردن در سنین ۱۲ و ۱۳ سال نرُم عمومی جامعه بود و سنین بسیار بالاتر از آن امری غیرطبیعی و غیرنرمال بود.

با گسترش شهرنشینی، افزایش مدارس و میل به گسترش سواد و افزایش سطح تحصیلات و... موجب بالارفتن سن ازدواج شد. اما امروزه در برخی موارد شاهد ازدواج دختران مقطع متوسطه اول (در سنین ۱۲ و ۱۳ ساله) هستیم. عواملی نظیر وجود رسوم و سنن قومی و فرهنگی خاص یک قومیت، چشم و همچشمی والدین در تسریع این کار و ... موجب رخ دادن چنین ازدواج‌هایی می شود. حضور این دانش‌آموزان تازه متأهل شده (در قالب نامزدی، عقد موقت و صیغه محرمیت و...) در کنار سایر دانش‌آموزان پیامدهای منفی به همراه دارد. به هر حال باید پذیرفت دختری که در شرایط امروزی جامعه در سن ۱۲ سالگی (پایه هفتم) ازدواج می کند (چه عقد دائم چه موقت و صیغه محرمیت که در شناسنامه درج نمی شود و هیچ ممانعت قانونی برای عدم ادامه تحصیل چنین افرادی در مدارس عادی روزانه نمی تواند وجود داشته باشد) و با توجه به خصوصیات کودکان در این سن، صاحب دنیای روحی متفاوتی و تجربیات جدیدی از زندگی تأهلی می شوند. کنجکاو‌های دانش‌آموزان و میل به دانستن خاطرات و تجربیات دوست نو متأهل‌شان و پرسش‌های بی‌پایانی که در این مورد وجود دارد و انتقال بی‌واهمه تجربیات و خاطرات خود برای دیگر همکلاسی‌ها (اعم از تجارب جنسی، تغییر حالات روحی روانی و...) منجر به سرایت به دیگر دانش‌آموزان می شود و چون قبح اخلاقی در این مورد وجود ندارد و آن‌ها این کار را قبیح نمی دانند؛ چون بسیاری از قبح‌های اخلاق شکسته می شود و نیز در دنیای کودکان خود به سر می برند بی‌هیچ واهمه و شرم و حیایی به راحتی تجارب جدید خود را به دانش‌آموزان دیگر انتقال می دهند.

۵- مخاطرات مربوط به فضای سایبری و مجازی و شبکه اینترنت

در دو دهه اخیر گسترش شبکه جهانی اینترنت و پیدایش فضای سایبری و مجازی علی‌رغم داشتن مزایا و مواهب فراوان و جنبه‌های مثبت که بر هر صاحب نظر و نیز کاربری پوشیده نیست، دارای عوارض و پیامدهای منفی و مخربی نیز هست. مهم ترین عوارض منفی و مخاطرات فضای مجازی عبارتند از اعتیاد به اینترنت (استفاده بی رویه و داشتن حرص و ولع در استفاده از آن)، پرونوگرافی (هرزه‌نگاری)، قرار گرفتن در معرض پیام‌ها و تبلیغات شبکه‌های غیراخلاقی و مبتذل، قرار گرفتن در معرض

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

پیامها و تبلیغات سایت‌های منسوب به فرقه‌های انحرافی و ضد دینی؛ که در این بند بر محتویات غیر اخلاقی و مستهجن شبکه اینترنت تأکید می‌شود. امروزه با گسترش و تنوع ابزارهای چندرسانه‌ای نظیر کامپیوترهای شخصی (P.C)، لب تاپ، تبلت و گوشی‌های همراه دارای سیستم عامل و... به راحتی دانش‌آموزان در کمتر از چند ثانیه به این محتویات غیراخلاقی دسترسی پیدا می‌کنند و در معرض آن قرار می‌گیرند. چه بسا اولیایی که در برابر گریه و نق‌زدن فرزندانشان گوشی و تبلت برای وی خریداری کنند بدون آنکه خود والدین دانش و کاربرد آن را بدانند و یا نظارتی بر کار فرزندانشان داشته باشند.

مارشال مک لوهان نظریه‌پرداز حوزه ارتباطات در رابطه با تمدن و فناوری‌های ارتباطی نظری دار که ما در اینجا با جایگزینی واژه «خانواده» به جای «فرهنگ و تمدن» عین عبارات را نقل می‌کنیم: «خانواده‌ها هیچ‌گاه درک نمی‌کرده‌اند که ضربه اصلی را از کجا و به چه دلیل خورده‌اند. ضربه فناوری آنچنان به کندی و نرمی فرود می‌آید که کسی به درک آن موفق نمی‌شود.» (به نقل از سیف‌زاده، ۱۳۷۷: ۲۰۳)

گرچه غالب دانش‌آموزان با انگیزه‌های سرگرمی، علمی، تحقیقی و ... از اینترنت استفاده می‌کنند اما با توجه به تحت تأثیر گروه همسالان بودن و انگیزه کسب تجربه و کنکاوی، در دید رأس والدین نبودن، تأخر و عقب ماندگی نسبی والدین نسبت به فرزندانشان در حوزه فناوری‌های رسانه‌ای، مقتضیات سن بلوغ، پیش‌رسی آگاهی‌های جنسی، سهولت دسترسی به این‌گونه محتویات و... آنان را به فضای مجازی با محتوای غیراخلاقی که دارای انواع تصاویر، ویدئو، متن و مطالب هرزه نگاری است می‌کشاند. نبود هیچ‌گونه محدودیت و قید و بند اخلاقی (با هر فیلتر گذاشتن، سریعاً فیلتر شکن خاص آن تولید و به بازار عرضه می‌شود و دسترسی و بارگیری آن در فضای مجازی نیز بسیار آسان است)، کودک و نوجوان را به راحتی در معرض بزرگ‌ترین آسیب‌های جدی روحی، جسمی و اجتماعی قرار می‌دهد. دسترسی سریع و برخط (آنلاین) به اینگونه محتویات و نیز انتشار مجدد و بازنشر آن از طریق بلوتوث، کپی کردن، شبکه‌های اجتماعی و... به گسترش و اشاعه بیش از پیش آن کمک می‌کند. از طرف دیگر خانواده‌ها با گسترش موج تکنولوژی و اصرار فرزندانشان و نیز احساس عقب افتادگی ممکن است با خریداری گوشی‌های پیشرفته و دارای سیستم عامل، این زمینه را تقویت کنند.

۶- خشونت، پرخاشگری و نزاع

در میان همه آسیب‌های اجتماعی این پدیده بیش از همه و در بیشتر سنین و مقاطع تحصیلی وجود دارد. میل به برتری‌جویی، جلب توجه کردن، نداشتن راه‌های احقاق حق، و عدم برخورداری از مهارت‌های کنترل خشم، موجب بروز چنین پدیده‌ای می‌شود.

۷- ظهور عرفان‌های کاذب و فرقه‌های نوپدید دینی و انحرافی

در طول تاریخ این چنین گروه‌ها و حلقه‌های وجود داشته است. اما خطر چندانی ایجاد نمی‌کرده است اما در عصر ما و با وجود پدیده جهانی شدن و گسترش رسانه‌های ماهواره‌ای و اینترنتی دامنه و عمق نفوذ و تأثیرگذاری این فرقه‌ها افزایش یافته است. مثلاً یک فرقه شیطان‌پرست در آمریکا به راحتی می‌تواند عقاید خود را در فضای مجازی اشاعه دهد. چون اینترنت مرز

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نمی‌شناسد و زمان و مکان خنثی می‌شود، و دانش‌آموز نوجوان ما در خیابان، خانه مدرسه و... به با ورود به دنیای مجازی به راحتی در معرض افکار مخرب (پیام‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، عضو گیری و...) چنین گروهی قرار می‌گیرد.

۸- اقدام به خودکشی

بین خودکشی و اقدام به خودکشی تفاوت وجود دارد. کسی که دست به خودکشی می‌زند و این عمل منجر به مرگ وی می‌شود خودکشی نام دارد اما اگر این کار وی منجر به مرگ نشود و با حضور به موقع والدین و دیگران و انتقال سریع به بیمارستان از مرگ نجات یافت این کار اقدام به خودکشی (خودکشی ناموفق) نام دارد. پژوهش‌های ما نشان می‌دهد که در امر خودکشی تغییرات عمده‌ای صورت گرفته. امروز اقدام به خودکشی بیشتر در قالب خوردن حجم وسیعی از دارو (مسمویت دارویی)، قرص برنج، و... روی دهد و بسیاری از خانواده‌ها برای حفظ آبرو در این مورد پنهان کاری می‌کنند.

چه باید کردها و راه کارها

برخی از این آسیب‌ها نو پدید هستند مانند (مخاطرات دنیای مجازی و اینترنت) و برخی چندین دهه وجود داشته است (مانند مصرف سیگار)؛ برخی آسیب‌ها در همه سال‌های تحصیلی وجود دارند (خشونت و پرخاشگری) و برخی مربوط به یک مقطع خاص یا جنس خاص هستند. با توجه به تقدم پیشگیری بر درمان، راه‌حل‌های پیشنهادی (برخی راه کارها مشخصاً در مورد یک آسیب است و برخی دیگر به چند آسیب مربوط می‌شود) بدین شرح ارائه می‌شود:

تشکیل و تقویت کارگروه ویژه و تخصصی «کمیته پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و سوء مصرف مواد» در ادارات آموزش پرورش.

راه‌حل‌های قهری، خشونت آمیز و برخوردهای تند شاید در نگاه اول مفید باشند اما فقط صورت مسئله را پاک می‌کنند. در حالی که این آسیب‌ها باید به شکل اساسی شناخته شوند، از نظر سن، جنس و مقطع تحصیلی تفکیک شوند تا تصمیمات کارشناسانه اتخاذ گردد.

کمک گرفتن از معاونت پژوهشی ادارات آموزش و پرورش یا مراکز دانشگاهی و انجام یک پژوهش گسترده و علمی با در نظر گرفتن متغیرهای مختلف؛ تا ابعاد، عمق و وسعت هر آسیب به‌طور جدی و به استناد آمار و اطلاعات لازم شناسایی شود.

تأکید بر نماز؛ پژوهش‌های ما نشان می‌دهد که نماز نقش مؤثر و بازدارنده‌ای در مورد آسیب‌ها و مخاطرات اجتماعی دارد. چرا که خداوند متعال در قرآن کریم (آیه ۴۵ سوره عنکبوت) می‌فرماید: «همانا نماز، اهل نماز را از بدی‌ها و منکرها باز می‌دارد.»

حضور ائمه جماعات و نیز طلبه‌های خوش‌فکر و صاحب‌نظر حوزه‌های علمیه در مدارس و آموزشگاه‌ها و اختصاص وقت مفید و کافی به آن‌ها برای پاسخ‌گویی به شبهات دانش‌آموزان در مواردی نظیر فرقه‌های نوپدید دینی، عرفان‌های کاذب و... متأسفانه برخی مدیران مدارس ما حاضر نیستند که یک جلسه از درس زبان یا هندسه دانش‌آموزان کسر شود و به تأثیرات مخرب فضای مجازی و اینترنت پرداخته شود! اگر دانش‌آموزی فرمول‌های ریاضی را به خوبی یاد نگرفت فقط لطمه آموزشی می‌بیند ولی اگر در حوزه آسیب‌های اجتماعی لطمه اخلاقی، فکری و دینی بخورد چه کسی پاسخگوست؟

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مساعدت و همکاری «دایره آموزش نیروی انسانی» در برگزاری کلاس‌های آموزش ضمن خدمت با عنوان «آسیب‌های اجتماعی مبتلا به در آموزش و پرورش و راهکارهای مقابله با آن». متأسفانه بیشترین حجم کلاس‌های آموزش ضمن خدمت ما یا در مورد کتب جدیدالتألیف است یا موارد مشابه. به‌راستی از زمان ظهور پدیده اینترنت و نرم افزارهای چندرسانه‌ای و رسانه‌های چند منظوره و گسترش و عمومیت آن در بین دانش‌آموزان و نوجوانان، تا کنون چند کلاس و چند ساعت آموزش متناسب با آن برای معلمان برگزار شده است؟ معلمی که عمق آسیب و راهکارهای مقابله با آن را نداند چگونه می‌توان در کلاس از آسیب‌های اجتماعی سخن بگوید؟ پس لزوم برگزاری چنین دوره‌های آموزشی به شدت ضرورت دارد.

آموزش لازم به معلمان در مورد برخورد آنی با دانش‌آموزان در معرض آسیب‌های اجتماعی. گاهی اوقات روش برخورد غلط و قهری فقط صورت مسأله را پاک می‌کند. مثلاً معلمی در حین تدریس متوجه رفتار مشکوک دانش‌آموزی می‌شود که به طور مخفیانه مشغول تماشای یک ویدئو مستهجن در گوشی موبایل خود است. عصبانیت شدید معلم، تنبیه بدنی، گرفتن گوشی و تحویل دادن به مدرسه و تهدید کردن و اخراج و یا ترک تحصیل وی فقط صورت مسأله را پاک می‌کند آیا وقتی وی اخراج شد و یا ترک تحصیل کرد دیگر چنین تصاویری را مشاهده نمی‌کند. لذا معلم باید با راهکاری صحیح ضمن حفظ حرمت و شخصیت وی در برابر دیگر دانش‌آموزان و صحبت خصوصی و دوستانه با وی یا ارجاع او به مشاور و... عمل کند.

دعوت از مشاورین آگاه و روانشناسان خبره برای حضور در مدارس و اختصاص وقت مفید و تجهیزات آموزشی، کامپیوتر، ویدئو پروژکشن و... به آن‌ها برای برگزاری جلسات مشاوره‌ای‌شان.

برگزاری کلاس‌های آموزشی و کارگاهی (work shop) با حضور مشاوران و کارشناسان برای اولیا و انجمن‌های اولیا و مربیان. (اولیا را فقط برای پول و کمک‌های مالی به مدرسه دعوت نکنیم!) این موضوع را به آنان تفهیم کنیم که مسایل مهم تری وجود دارد که آن‌ها باید بیابند و از آن آگاه شوند. آشنایی والدین با مخاطرات فضای مجازی، داشتن رفتار دوستانه با فرزندان‌شان، چگونگی نظارت بر استفاده فرزندان‌شان از رسانه‌های ارتباطی چند منظوره، مخاطرات ماهواره و... می‌تواند از رؤس آموزش چنین کارگاه‌های آموزشی باشد.

شناسایی افراد مبتلا به یا در معرض آسیب‌های ذکر شده و ارجاع آنان به مشاوره خاص و فردی و مراجع ذیصلاح؛ البته با حفظ حرمت و کرامت آنان، و رعایت اصول حراستی، اخلاقی و نپنهان روشی.

معلمان و دبیران در جلسات مداوم در طول سال به بحث آسیب‌های و مخاطرات اجتماعی پیش روی دانش‌آموزان بپردازند و در این مورد از زیر بار مسئولیت شانه خالی نکنند. بسیاری از ما گمان می‌کنیم رسالت ما آموزش و تعلیم است و امر تربیت و پرورش برعهده معلمان دینی و پرورشی است. آیا با منطبق جور درمی‌آید از ۳۰ ساعت برنامه آموزشی هفتگی، ۲۸ ساعت به آموزش و ۲ ساعت به پرورش اختصاص یابد. باید بپذیریم که تربیت مقدم بر تعلیم است و پرورش بر آموزش اولویت دارد. تأکید شدید بر آموزش موجب رشد تک‌بعدی (دانش) در بین فراگیران می‌شود در حالی که پرورشی با پرورش روح و روان آنان و انتقال مهارت‌های زندگی اجتماعی و رشد و پرورش یک شهروند اخلاقی سروکار دارد. یادگیری مهارت‌های زندگی مهم‌تر از یادگیری فرمول‌ها، ابیات و ... است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

فعال‌سازی مشاوران مدارس؛ متأسفانه برخی از مشاوران مدارس یا دارای مدرک غیرمرتبط هستند یا در مدارس حضور فعال و مثبتی ندارند یا فقط به مشاوره آموزشی و تحصیلی و انتخاب رشته می‌پردازند. مشاوران ضمن اینکه باید در ساعات موظف به‌طور تمام وقت در اتاق اختصاصی خود (نه دفتر مدیر و معاونین) حضور یابند و دلسوزانه به مسایل و مشکلات دانش‌آموزانی که در معرض این گونه آسیب‌ها قرار دارند و شناسایی دانش‌آموزان مستعد این گونه آسیب‌ها، توجه کنند و در هر مورد ویژه، راهکار ویژه ارائه دهند.

گوشزد کردن خطرات استفاده از سیگار برای نوجوانان و جوانان. (خطرات جسمی، اجتماعی و...) این امر فقط برعهده معاونان پرورشی مربیان و معلمان امور تربیتی نیست. چه بسا سخنان دبیر ریاضی مؤثرتر از نصایح معلم پرورشی باشد. ایجاد فضای گفتگو و پرهیز از سخنرانی‌های طولانی، بحث‌ها یک طرفه و نصیحت‌کنندگی و آمریت. به طوری که دانش‌آموز آسیب دیده یا در معرض آسیب، دلسوزی را در حرف‌های گوینده احساس کند.

حضور کارشناسان مبارزه با مواد مخدر و نیروی انتظامی در مدارس و ایجاد یک فضای صمیمی و گفتگویی برای آگاه کردن دانش‌آموزان از پیامدها و خطرات و آسیب‌های مواد مخدر و مشروبات الکلی و... .

آموزش مهارت‌های کنترل خشم. عامل اصلی که دانش‌آموزان با بروز کوچک‌ترین عصبانیت نسبت به دیگر دانش‌آموزان یا افراد جامعه به خشونت متوسل می‌شوند این است که مهارت‌های کنترل خشم (که بخش مهمی از مهارت‌های زندگیست) را نمی‌دانند.

آگاهی دادن به اولیا خصوصاً مادران که ازدواج زود هنگام دخترانشان در سن ۱۲ و ۱۳ سالگی پیامدهای منفی فراوانی به همراه دارد. از آنجا که این کار یک امر فرهنگی است و به فرهنگ و قومیت آن خانواده مرتبط است، شاید در کوتاه مدت به نتیجه نرسد. ولی در موارد اتفاق افتاده باید از مدیران خواست که در همان ابتدای سال به والدین تأکید شدید کنند که در صورت رخدادن امر ازدواج برای دختران کم سن و سالشان به مخفی کاری روی نیاورند و سریعاً مراتب را به مدرسه گزارش دهند. مدرسه نیز به توجه به وجود مدارس شبانه دختران بزرگسال، موارد مشخص شده را به این گونه مدارس ارجاع دهد. (گرچه حضور یک دختر بچه ۱۲ ساله تازه متأهل در کنار یک زن متأهل ۳۰ ساله نیز خالی از آسیب و خطر نیست. با این حال مخاطرات آن کمتر از حضور این نو متاهلان در مدارس عادی روزانه است).

در مورد اقدام به خودکشی علی‌رغم اینکه آمار چندان دقیق و شفافی در دسترس نیست، باید برخی افراد آسیب‌پذیر این حوزه (نظیر کسانی که دچار شوک عاطفی شده‌اند، افراد مایوس و گوشه‌گیر و منزوی و...) را شناسایی و شرایط را برای بازیابی و بازگشت مجدد آنها به شرایط عادی فراهم کرد. در مورد اقدام به خودکشی ضمن بیان پیامدهای منفی خودکشی و قبیح بودن و گناه بودن این امر و ضمن رعایت جمیع جوانب و احتیاط کامل، و آگاهی دادن به خانواده‌ها، پیامدهای منفی اجتماعی خودکشی نظیر بی‌اعتباری و به خطر افتادن آبرو حیثیت فرد و خانواده، از دست دادن بخت ازدواج (مثلاً چه کسی حاضر است در آینده با فردی که سابقه اقدام به خودکشی دارد ازدواج کند؟) و از دست دادن بخت اشتغال، تغییر چهره و از بین رفتن زیبایی صورت، از دست دادن دوستان صمیمی و نزدیک، طرد اجتماعی و... مطرح بشود.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نقش آموزش و پرورش در بخش پیش‌گیری از آسیب‌های اجتماعی

نکته‌ای که بسیاری از کارشناسان بر آن تاکید دارند اهمیت نقش آموزش و پرورش در بخش پیش‌گیری از آسیب‌های اجتماعی است، وظیفه‌ای که به گفته متخصصان نقد بسیاری به کم‌کاری‌های آموزش و پرورش در این حوزه وارد است. آموزش و پرورش گسترده‌ترین دستگاه فرهنگی کشور است که به طور مستقیم جمعیتی بزرگ را تحت پوشش قرار داده است. ضمن آنکه این مجموعه ابزارهای لازم برای تنظیم و یا کنترل آسیب‌های اجتماعی را دارد و می‌تواند از ساعاتی که دانش‌آموزان در مدرسه حضور دارند استفاده کرده و برای مقابله با آسیب‌ها برنامه‌ریزی کند.

آموزش و پرورش می‌تواند پدر و مادرها را در قالب انجمن اولیا و مربیان جمع کند و برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی فرزندان‌شان، آگاه‌سازی داشته باشد. در این باره اما مدیرکل دفتر مراقبت در برابر آسیب‌های اجتماعی معتقد است که پیش‌گیری اولیه رویکرد اصلی آموزش و پرورش در مدیریت آسیب‌های اجتماعی است.

وزارت آموزش و پرورش، در جهت مدیریت آسیب‌های اجتماعی، برنامه‌های مختلفی را در سطح مدارس اجرا می‌کند که محور و رویکرد آن‌ها، پیشگیری اولیه است که در قالب‌های متنوع آموزشی، فرهنگی و ترویجی، از قبیل کارگاه‌های آموزشی، جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها، محصولات فرهنگی-آموزشی، طراحی و به اجرا در می‌آید.

پیشگیری اولیه به این معناست که تلاش کنیم مهارت‌ها و توانمندی‌های کودکان و نوجوانان را برای مراقبت از خود در برابر رفتارهای پرخطر و آسیب‌های اجتماعی ارتقاء بدهیم. یکی از ضرورت‌های مهم برای تکمیل رویکرد پیشگیری اولیه برای محافظت و مراقبت از کودکان و نوجوانان، استقرار نظام مراقبت اجتماعی از کودکان و نوجوانان به ویژه نوجوانان در معرض خطر و پرخطر است و برای تحقق این موضوع همکاری دستگاه‌های فرهنگی و اجتماعی، خانواده‌ها و رسانه‌ها با وزارت آموزش و پرورش در جهت گسترش خدمات پیشگیرانه و مراقبتی در سطح مدارس دارای اهمیت زیادی است.

نقش تربیتی مدرسه

مدرسه به عنوان یک محیط آموزشی اگر نتواند وظایف تربیتی خود را به نحو مطلوب انجام دهد و فاقد توجه به وظایف علمی و اجتماعی خود و بی‌علاقگی نسبت به درک نیازهای روحی نوجوان، فقط به آموزش کلیشه‌ای صرف بپردازد قطعاً به پایگاهی برای کج‌روی و انحراف دانش‌آموزان تبدیل خواهد شد. از این رو مسئولان آموزشی باید به نوجوان آموزش دهند که چگونه با واقعیت‌ها روبرو شوند. موسسات آموزشی نقش موثری در بهداشت روانی و فراهم آوردن محیطی سالم در جهت رشد فکری و شکوفایی اندیشه‌ها دارند که برای ایفای چنین نقشی معلمان و مسئولان مدارس باید از سلامت روانی کافی برخوردار باشند. به همین دلیل باید از همکاری و همفکری اولیای کودکان، خود بچه‌ها و مسئولان مدارس به صورت مشترک استفاده شود و در هر واحد آموزشی یک شورا و یا انجمن برای بررسی و برنامه‌ریزی مسائل تربیتی و فکری دانش‌آموزان آن مدرسه تشکیل شود تا به موقع و به جا پیش‌گیری‌های لازم به عمل آید.

دانش‌آموزان با موضوعات مختلفی همچون گروه‌های خلافکار، خشونت، مصرف الکل، دارو و مواد مخدر، مشکلات جنسی و دیگر رفتارهای پرخطر و بالقوه آسیب‌زا درگیر هستند. علاوه بر این دانش‌آموزان در زندگی روزمره با استرس‌زاهای محیطی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مانند از دست دادن والدین در اثر طلاق، خشونت خانواده، مصرف یا سوء مصرف الکل و مواد مخدر توسط والدین یا یکی از اعضای خانواده، آزار جسمی و جنسی و طردشدگی مواجه هستند. هدف عمده مداخله های مبتنی بر مدرسه فراهم آوردن موقعیت و تجاربی است که در بستر آن توانایی ها و شایستگی های مقابله ای و مدیریتی کودکان در مواجهه با پیچیدگی های محیط و شرایط نامساعد زندگی روزمره افزایش یابد. برنامه های نوین بهداشت روان و مداخلات پیشگیرانه مدرسه محور به نتایج متنوعی از قبیل افزایش حضور در مدرسه، بهبود عملکرد تحصیلی، کاهش ترک تحصیل و کاهش رفتارهای ضد اجتماعی و مصرف دارو، الکل و مواد منجر می شوند.

در واقع می توان چنین استنباط نمود که ریشه اغلب آسیب پذیری های اجتماعی دانش آموزان را باید در عدم آشنایی کافی آنها با مهارت های اجتماعی دانست؛ به طوری که نقطه کوری در رشد شخصیت دلخواه و اجتماعی جوانان وجود دارد و آن این است که متاسفانه جوانان امروز خود را نشناخته اند و به توان و قدرت فراوان خود باور ندارند، به علاوه از شرایط و موقعیت اجتماعی خود آگاهی ندارند. بنابراین بررسی نقش آموزش مهارت های اجتماعی در کاهش آسیب های اجتماعی در مدارس ضروری است.

توجه به مهارت های اجتماعی در برنامه ریزی درسی، نشان دادن تاثیرات مخرب دوستان نالایق و ناشایست و چگونگی قطع ارتباط با آنان، آموزش مهارت های زندگی نظیر دوست یابی و خودشناسی و کشف خود در محتوای آموزشی، اجزای ابراز وجود به دانش آموزان از طریق دادن مسئولیت و استفاده از دیدگاه های آنان در مدرسه، تقویت عزت نفس و احترام دانش آموزان توسط معلم، تقویت ارزشهای دینی دانش آموزان توسط معلمان، تقویت ارزشهای دینی در خانواده، آموزش نه گفتن از کودکی در خانواده ها از طریق اهمیت دادن به اظهار نظر وی و شروع از موارد کوچک و غیرمهم؛ جزو مواردی هستند که باید به دانش آموزان آموزش داده شوند.

دهه ۸۰ نقطه انفجار آسیب های اجتماعی

دهه ۸۰ نقطه انفجار آسیب های اجتماعی است و ما نمی توانیم از کاهش یا برطرف کردن این آسیب ها صحبت کنیم، زیرا چنین کاری ممکن نیست و تنها راه چاره کنترل این آسیب هاست. تمام آسیب های اجتماعی میل به گسترش دارند که اگر در شکل ساختاری به صورت جدی قصد پیشگیری داشته باشیم، شاید تا حدودی موفق شویم. بنا براین انجام هرگونه برنامه ریزی و فعالیت در راستای کاهش آسیب های اجتماعی در بین نوجوانان جامعه از چند جهت ضروری است چرا که از یک طرف با کاهش آسیب های اجتماعی، ضریب امنیت اجتماعی بالا رفته، از طرف دیگر سرمایه ای که به دلیل افت تحصیلی و فرار از مدرسه هزینه می شود، کاهش می یابد، هزینه هایی که صرف ایجاد امنیت در جامعه می گردد در امر آموزش و تعالی فرهنگی جامعه صرف می شود، پس می طلبد تا در راستای شناخت عوامل کنترل کننده و کاهش دهنده آسیب های اجتماعی تلاش بیشتری کنیم.

به طور کلی دو نوع نگرش نسبت به آسیب های اجتماعی وجود دارد: یک نگرش که عمدتاً متوجه چگونگی جرایم و نفس بزه های اجتماعی، شیوع، گستردگی، عمق، شدت و آثار ناصواب آن است. صاحبان چنین نگرشی، بیشترین هم خود را در جهت وضع قوانین گوناگون، ساخت زندان، مبارزه با کزروی ها و بالطبع مبارزات مجرمان، به خصوص از طریق زندان صرف می کنند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نگرش دیگر معطوف به خصیصه ها و توانایی های اجتماعی فرد بزهکار است که مرتکب جرم می شود. در واقع در این نوع نگرش محور توجه ،انسان هایی اند که به رغم مشابهت فراوان با بسیاری از همسالان خود از نظر شرایط اقتصادی -اجتماعی ،به علل خاصی (عدم آشنایی کافی با مهارت های اجتماعی) دچار آسیب پذیری اجتماعی می گردند؛ صاحبان چنین نگرشی دوست دارند تمام اندیشه و تلاش خود را متوجه شناخت عوا مل پدید آیی رفتارهای آسیب زا نمایند و راه حل مسئله را در آموزش و ارتقای سطح آگاهی مهارت ها و انطباق پذیری اجتماعی فرد می دانند.

راههای پیشگیری از آسیب های اجتماعی در مدارس

بر اساس دو نوع نگرش فوق الذکر می توان دو راه حل برای مسئله (کاهش آسیب های اجتماعی) مطرح نمود : راه حل اول که اصطلاحاً می توان آن را حل کوتاه مدت ،سطحی و سخت افزاری نامید،به مواردی چون ساخت زندان ،استخدام پلیس بیشتر،تشدید مجازات مجرمان و... به منظور مبارزه با مجرمان تاکید دارد در حالی که راه حل دوم در مقابل راه حل اول قرار دارد و اصطلاحاً راه حل دراز مدت ،ریشه ای و نرم افزاری نامیده می شود به عواملی چون فرهنگ سازی ،اجتماعی کردن ،درونی نمودن ارزشها و هنجارهای جامعه از طریق آموزش مهارت های اجتماعی تاکید دارد.

در واقع می توان چنین استنباط نمود که ریشه ی اغلب آسیب پذیری های اجتماعی دانش آموزان را باید در عدم آشنایی کافی آنها با مهارت های اجتماعی دانست ؛به طوری که نقطه ی کوری در رشد شخصیت دلخواه و اجتماعی جوانان وجود دارد و آن این است که متاسفانه جوانان امروز خود را نشناخته اند و به توان و قدرت فراوان خود باور ندارند،به علاوه از شرایط و موقعیت اجتماعی خود آگاهی ندارند. مع الوصف بررسی نقش آموزش مهارت های اجتماعی در کاهش آسیب های اجتماعی در مدارس ضروری است.

پیشنهادهای ارتقای مهارت های اجتماعی دانش آموزان (راههای ارتقای مهارت های اجتماعی دانش آموزان)

-توجه به مهارت های اجتماعی در برنامه ریزی درسی

- نشان دادن تاثیرات مخرب دوستان نالایق و ناشایست و چگونگی قطع ارتباط با آنان

- آموزش مهارت های زندگی نظیر دوست یابی و خود شناسی و کشف خود در محتوای آموزشی

- اجازت و ابراز وجود به دانش آموزان از طریق دادن مسئولیت و استفاده از دیدگاههای آنان در مدرسه

- تقویت عزت نفس و احترام دانش آموزان توسط معلم

- تقویت ارزشهای دینی دانش آموزان توسط معلمان

- تقویت ارزشهای دینی در خانواده

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

— آموزش نه گفتن از کودکی در خانواده ها از طریق اهمیت دادن به اظهار نظر وی و شروع از موارد کوچک و غیرمهم.

در دو سال گذشته به ویژه سال تحصیلی جاری به دلیل اتفاقاتی که در چند مدرسه روی داد توجه‌ها به نقش و سهم آموزش و پرورش و مدارس در زمینه ایجاد یا پیشگیری و درمان آسیب‌های اجتماعی بیش از گذشته جلب شد. در آخرین رویداد غم‌انگیز و متاثرکننده خودکشی دختر نوجوان تیزهوش در مدرسه فرزنانگان تهران بود که به دلیل قرار گرفتن در پایتخت بیش از سایر موارد واکنش‌ها را برانگیخت. گروه صفحه مدرسه اعتماد که فراتر از اخبار، سوژه‌ها و مسائل حوزه آموزش و پرورش را پی می‌گیرد پس از چند هفته و به دنبال فروکش کردن هیاهوی خبری پس از رصد کردن ابعاد این سوژه خاص، بر آن شد تا موضوع را ریشه‌ای‌تر و کلان‌تر مورد توجه قرار دهد چرا که به نظر می‌رسد خودکشی دانش‌آموزان، حمله دانش‌آموز به معلم و قتل او، درگیری والدین با معلمان، تنبیه بدنی دانش‌آموزان، اعتیاد دانش‌آموزان به مواد مخدر، فرار از مدرسه و دهها آسیب اجتماعی دیگر وجوه اشتراکی دارند که در ذیل رویکردهای درست و علمی و کارشناسانه باید مورد بررسی قرار گیرند. واکنش‌های فرافکنانه، غیرمسئولانه، دلسوزانه، احساسی، منحرفانه و غیرحرفه‌ای و غیرعلمی نه تنها گره‌ای از مشکلات نمی‌گشاید بلکه بر این کلاف سردرگم می‌افزاید و گره‌ها را کورت‌تر و غیرقابل گشایش می‌کند. کشاندن موضوع تخصصی به حوزه عمومی و غیرتخصصی راه اشتباهی است که گاهی برخی آن را ابزاری می‌سازند برای انتقام‌گیری و برخی هم بهانه‌ای می‌کنند برای عقده‌گشایی، در حالی که آسیب‌های اجتماعی نیازمند هوشیاری عمومی و برخورد علمی و کارشناسانه و مسوولانه است. با این رویکرد بررسی اجمالی خواهیم داشت پیرامون آسیب‌های اجتماعی و نقش و سهم آموزش و پرورش.

ریشه مشکلات را باید در خانواده جست‌وجو کرد

باقرنژاد، یکی از مشاوران شاغل در مدارس آموزش و پرورش آذربایجان شرقی در نقدی به یک دیدگاه مطرح شده نکاتی را متذکر می‌شود که به جهت نگرستن از زاویه نگاه یک مشاور قابل تامل است. ایشان می‌نویسد: اول اینکه دانش‌آموزان بیشترین وقت خود را با والدین و خانواده خود سپری می‌کنند و تاثیر بیشتر را از خانواده خود می‌گیرند، اضطراب و استرسی که در جامعه وجود دارد و توقع بی‌جای خانواده‌ها از دانش‌آموزان مشکل را مضاعف می‌کند.

اولویت مشاور برای متوسطه دوم

ایشان در ادامه به نکته دوم اشاره می‌کند و می‌نویسد: ساختار نظام آموزش و پرورش ایران خشک و انعطاف‌ناپذیر است حتی بیشتر از گذشته چراکه تمام موارد آموزش و پرورش حاصل برنامه‌ریزی وزیران و مسوولان رده بالای کشور است که با هر تغییر آنها نظام آموزشی هم تغییر می‌کند. یکی از این موارد جدید هم انتخاب رشته دانش‌آموزان نهم است که باید رشته القایی و تحمیلی را قبول کنند. هدایت تحصیلی از پایه اول متوسطه دوره دوم به پایه نهم انتقال یافت، در نتیجه اولویت اول تخصیص مشاوران به جای دوره دوم، دوره اول شد. حال بسیاری از مدارس دوره دوم که احتمال خودکشی در دانش‌آموزان آنها بیشتر است، فاقد مشاور هستند. همانجایی که هدایت تحصیلی است. به عبارت بهتر، اولویت اول مشاور، هدایت تحصیلی است و مهم‌تر از همه اینکه یک ساعت مشاوره برای ۱۵ دانش‌آموز و پیچیدن نسخه‌های غیر تخصصی از طرف همکاران غیر مشاور هم مزید بر این علت‌هاست.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

اجرای طرح توانمندسازی روانی، اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان

مدیرکل امور تربیتی و مشاوره وزارت آموزش و پرورش از اجرای طرح توانمندسازی روانی، اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان خبر داد. مسعود شکوهی درخصوص طرح توانمندسازی دانش‌آموزان گفته: برای اقدام زود هنگام برای شناسایی عوامل خطر و رفتارهای پرخطر و عوامل حمایتی در مدارس با استفاده از ابزارهای استاندارد جهت ترسیم نیم‌رخ روانی-اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول، اجرای طرح‌های توانمندسازی روانی-اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان، آموزش آداب و مهارت‌های زندگی و مهارت‌های صحیح ارتباطی برای شخصیت‌سازی، سالم‌سازی فرآیند رشد فردی آنان، تقویت سازوکارهای خودکنترلی، آموزش مهارت‌های اجتماعی بر مبنای نتایج تحلیل آزمون‌های غربالگری و نیازسنجی‌های جامع در دستور کار دولت یازدهم قرار گرفته است.

طرح مشاوره همتایان متوسطه اول، رابطان هسته‌های مشاوره ابتدایی

وی از اجرای طرح مشاوره همتایان در مدارس متوسطه دوره اول خبر داد و تصریح کرده که: این طرح با رویکرد آموزش هم‌سالان و مشارکت دانش‌آموزان نوجوان انجام می‌شود؛ همچنین با توجه به نبود نیروی مشاور در دوره ابتدایی اجرای رابطان هسته‌های مشاوره جهت بهره‌گیری از نیروهای با انگیزه و متخصص در دوره ابتدایی جهت ارجاع دانش‌آموزان دارای مشکلات روان‌شناختی به هسته‌های مشاوره مناطق نیز پیگیری می‌شود.

ارایه خدمات تخصصی روان‌شناختی و مشاوره‌ای

مدیرکل امور تربیتی و مشاوره وزارت آموزش و پرورش همچنین گفته بود: ارایه خدمات تخصصی روان‌شناختی و مشاوره‌ای و مددکاری به دانش‌آموزان دارای اختلال روان‌شناختی با بهره‌گیری از نیروهای متخصص حوزه روان‌شناسی و مشاوره با مدارک لیسانس، فوق‌لیسانس، دکترا، توسعه و تقویت مراکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی استان‌ها و ارتقای هسته‌های مشاوره مناطق به مرکز و ایجاد تیم‌های مداخله در بحران در فوریت‌های روان‌شناختی از برنامه‌های آموزش و پرورش درخصوص آسیب‌های اجتماعی است.

طرح آمایش مشکلات و آسیب‌شناسی روانی-اجتماعی دانش‌آموزان

شکوهی در بخش دیگری از سخنان خود گفته بود: اجرای طرح آمایش مشکلات و آسیب‌شناسی روانی-اجتماعی دانش‌آموزان دختر در دوره متوسطه برای تعیین بروز و شیوع انواع آسیب‌شناسی روانی-اجتماعی به تفکیک مناطق جغرافیایی، بومی و جنسیت در دانش‌آموزان برای تهیه «اطلس آسیب‌های روانی-اجتماعی» دانش‌آموزان گروه هدف کشور با مشارکت «معاونت امور زنان و خانواده ریاست‌جمهوری» و اجرای طرح مدارس دوستدار زندگی به صورت آزمایشی در شهر تهران با مشارکت سازمان بهزیستی و طراحی و تدوین برنامه «جامع پیشگیری از خشونت» از دیگر اقدامات موثر آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ محسوب می‌شود.

آسیب اجتماعی خودکشی را باید در سطوح مختلف بررسی کرد چراکه هیچ فردی در خلأ زندگی نمی‌کند. افراد در یک بافت اجتماعی زندگی می‌کنند که این بافت در زندگی آنان در اقدامات مثبت و منفی تاثیرگذار است. شاید از دید نسل‌های سومی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

یا نسل اول و دوم، آنان در رفاه بیشتر زندگی می‌کنند و آزادی بیشتر دارند اما فشارهای خیلی زیادی بر روی نوجوانان وجود دارد. خانواده و مدرسه به نوجوان می‌گویند درس بخواند، همسالان فشار می‌آورند که خط قرمزها شکسته شود و باید خوش باشیم. رسانه‌های عمومی یک فرهنگ خوش باشید دیگری را ترویج می‌کنند. کلان جامعه می‌گوید زودتر باید به رفاه رسید. تمام اتفاقات سیاسی و اجتماعی که در جامعه می‌افتد تاثیر مستقیم و غیرمستقیم در نوجوانان دارد. هنگامی که نوجوانان با هیجان و تعارض مواجه می‌شوند نمی‌دانند چگونه با آن مقابله کنند تا برطرف شود. از طرفی فشارها را زیاد کرده‌ایم و از سوی دیگر راه‌حلی برای کم کردن فشارها که نوجوانان با آن درگیرند نداریم. در طیف آماری یک عده‌ای از کودکان و نوجوانان وجود دارند که توانایی روانی ضعیف دارند و از خودکشی به عنوان حل مساله استفاده می‌کنند و با خودکشی می‌خواهند از مشکلات فرار کنند.

سونامی خودکشی دانش‌آموزان

درسال گذشته و جاری، متاسفانه حدود ۱۸ خودکشی توسط دانش‌آموزان اتفاق افتاده که هفت مورد آن مربوط به تهران است. این خودکشی‌های پی‌درپی، جامعه معلمان را دچار شوک کرده ولی متاسفانه، واکنش اصولی از جانب مدیران ارشد آموزش و پرورش دیده نشده است. دربررسی آماری این اتفاقات نامبارک، دیده می‌شود که این خودکشی‌ها از ۳۰ خرداد ۹۴ آغاز شده و تقریباً در هر ماه، یک دانش‌آموز اقدام به خودکشی کرده و ناگهان آمار بالا می‌رود و در آبان همین سال، چهار مورد و در دی ماه سه مورد خودکشی گزارش می‌شود. آخرین گزارش خودکشی در سال ۹۴، سوم بهمن ماه است. پس از توقف خودکشی‌ها به مدت دو ماه و نیم، که نکته قابل تامل است، از ۱۶ اردیبهشت ۹۵، در حالی که شاید تصور می‌شده، این اتفاق شوم دیگر تکرار نخواهد شد، متاسفانه و مجدداً با خبر خودکشی دیگری توسط یک دانش‌آموز مواجه می‌شویم که در همین ماه سه خودکشی اتفاق می‌افتد، در خرداد ماه نیز که هنوز به پایان نرسیده است دو خودکشی دیگر به وقوع می‌پیوندد. وقتی به چگونگی انجام این خودکشی‌ها نظری انداخته می‌شود، مشاهده می‌شود که به جز یک مورد همه یا خود را دار زده یا از ارتفاع پرتاب کرده‌اند، یعنی قابل دسترس‌ترین شیوه‌ای که حتماً منظور اقدام‌کننده به خودکشی را محقق کند و دلایل اکثر این دانش‌آموزان مسائل تحصیلی و افسردگی ناشی از آن بوده است.

اتفاقات ریشه‌دار آسیب‌های اجتماعی

در حالی که این اتفاقات درسال گذشته و به دنبال آن سال جاری به وقوع پیوسته، ولی نباید به هیچ‌وجه، علل آن را فقط در همین سال‌ها جست‌وجو کرد و برای موشکافی این مساله که ریشه‌ای روانشناختی دارد، باید سال‌های دورتر تا به امروز را کاوید.

اگر مشکلات آموزشی و معیشتی آموزش و پرورش در این دوره بیشتر شده ولی این اتفاقات تاسف‌برانگیز، ریشه‌ای‌تر از آن است که آن را به عملکرد این دوره نظام آموزشی نسبت داد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

ناکارآمدی نظام تربیتی

سال‌هاست که دلسوزان و صاحب‌نظران در حوزه تعلیم و تربیت، با تحلیل‌های درست و منطبق با واقعیت‌های روز، در هر تربیونی اعلام کرده‌اند که این نظام آموزشی و تربیتی کارایی لازم را ندارد و قادر به ساختن یک انسان کارآمد، هدفمند و امیدوار نیست و صرفاً در حیطه ظاهر عمل کرده و سعی می‌کند یک انسان مطیع و غیرمطالبه‌گر بار بیاورد که با فطریات انسانی و همچنین روح قوانین، بیگانه است. هدفی که دقیقاً در قانون اساسی آمده و اصولاً هدف نظام جمهوری اسلامی را، پرورش یک انسان کامل دانسته است ولی باز هم با تاسف متولیان تعلیم و تربیت حتی زحمت شنیدن این نقدهای کارشناسانه را به خود ندادند.

چالشی برای نظام مشاوره‌ای

این وقایع، نظام مشاوره مدارس را نیز به چالش می‌کشد که عملاً کارایی لازم را ندارد، البته این به آن معنا نیست که یک مشاور مواخذه شود بلکه به معنای خنثی یا کم‌اثر بودن متون این شاخه است که در بالا سیاست‌گذاری شده و مشاور هم چاره‌ای جز اطاعت ندارد.

نادیده گرفتن ایده، نظر و احساس و فکر دانش‌آموز و عدم درک وی و فکر و احساس او، در کشوری که بابت این حقایق هزینه‌های سنگینی داده شده، درنهایت یک جایی نمود پیدا خواهد کرد.

وقتی یک نقصان جدی، درجایی به صورت خاموش وجود داشته باشد، فقط یک تلنگر کافی است همانند جرعه در انبار باروت عمل کند. این جرعه در پی اولین اقدام خودکشی صورت گرفت و متاسفانه سونامی خودکشی به راه افتاد، مشابه دومینویی که آمادگی عمل را دارد و فقط منتظر یک فرصت است.

دانش‌آموزی که نه تنها هیچ جایی برای ابراز وجود خود و شخصیت فردی خود که اوج این تمایلات در این دوره سنی است نمی‌بیند بلکه جایی برای بیان و تخلیه روانی و نگرانی و دلشوره‌های طبیعی دوران نوجوانی، پیدا نمی‌کند، با دیدن اولین راه‌حل که وی را از این همه ناامنی و پریشانی برهاند، به آن سمت می‌رود.

تلنگر ایام تعطیلات و توقف خودکشی‌ها

شاید توقف اقدام به خودکشی به مدت دو ماه ونیم که دقیقاً در محدوده یک ماه پیش و بعد از عید بوده حاوی این پیام باشد که رویدادهای مثبت و مطلوبی مانند ایام شاد و دلخواهی همچون عید، تاثیر کنترل و توقف این‌گونه اتفاقات تاثربرانگیز را دارد.

وقتی چنین اتفاقی در یک کشوری که انسان و روح و روان وی، ارزشمند است پیش می‌آید، مسوولان مربوطه بدون تعارف و به شکل واقعی و نه جهت رفع تکلیف و یک سروصدای ظاهری و بی‌تاثیر چند روزه و انداختن توپ به زمین طرف دیگر، از هر ایده‌ای که باعث حل ماجرا شده و باعث بهبود شرایط شود استقبال کرده و حتی نقص خود را پذیرفته و ضمن ریشه‌یابی مساله، به جد درصدد حل آسیب می‌شوند، در صورتی که متاسفانه، در اینجا ما می‌بینیم وقتی چنین شرایط ناگواری پیش

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

می‌آید در ابتدا که دوستان سر خود را زیر برف کرده و خود را به ندیدن می‌زنند و پس از اینکه مساله طوری شد که نمی‌توان نادیده‌اش گرفت، سعی می‌شود با یک‌سری مسائل ظاهری و غیرکاربردی، ماجرا را پیش برده تا آب‌ها از آسیاب بیفتد.

باید مدیران و سیاستگذاران و سیاست‌نویسان حوزه تعلیم و تربیت، صادقانه و دلسوزانه با یاری گرفتن از افراد آگاه و متعهد در این حوزه، در پی یافتن چرایی و حل این آسیبی که تبدیل به یک تهدید جدی شده است، برای یافتن شیوه‌ای راهگشا جهت حل این بحرانی که گویی آخرین مورد نخواهد بود، به طور جدی وارد میدان شوند.

اهمیت آموزش‌های پیشگیری از اعتیاد دانش آموزان در مدارس

مدرسه می‌تواند نقش مهمی در سازندگی شخصیت کودکان و نوجوانان و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی همانند آسیب اعتیاد داشته باشد به ویژه هنگامی که والدین در برخورد با فرزندان با شکست مواجهه شده باشند مدارس مسئولیت سنگین تری را به عهده دارند.

در تمام جوامع دنیا نوجوانان آسیب پذیرترین قشر در برابر پدیده مهلک اعتیاد هستند، دوران نوجوانی دورانی پر کشمکش و اغلب دشوار در زندگی هر فردی است وجود شرایط مناسب‌هداشتی و تربیتی و فرهنگی و اجتماعی برای گذر از چنین مرحلحساسی باعث به وجود آمدن آسیب و بزه اجتماعی نظیر اعتیاد می‌شود، نوجوانان به خاطر خصوصیات نوجوانی آسیب پذیری زیادی دارند.

یک درصد دانش آموزان کشور مصرف کننده مواد مخدر هستند که این رقم بالایی است؛ درگیر بودن این قشر با مواد مخدر سخت است و باید جامعه را در برابر این آسیب حفظ کرد، درمان، کاهش آسیب، حمایت اجتماعی و مقابله از موارد مهم در این زمینه است، کارشناسان معتقدند اعتیاد دانش آموزان در مدارس مناطق آسیب پذیر و در میان پسران بیشتر شایع است و بیشتر دانش آموزان سوم راهنمایی تا پایان دبیرستان به اعتیاد مبتلا هستند.

مدارس، فضاهای کارگری و محله‌ها از کانون‌های اصلی اجرای برنامه‌های پیشگیرانه ستاد مبارزه با مواد مخدراند و دانش آموزان مهمترین جامعه هدف برنامه‌های پیشگیرانه ستاد مبارزه با مواد مخدر هستند، آموزش‌های پیشگیرانه در مدارس بسیار تاثیرگذار است.

شناسایی دوست، همکار، همکلاس و نوع ارتباط با آنها و ارتباط والدین با فرزندان در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی از جمله اعتیاد، نقش مهمی دارد.

طرح همکاری خانه و مدرسه با هدف ارتقای مهارت‌های ارتباطی

باید دانست که کشیدن سیگار یا قلیان تفننی دلیل بر اعتیاد دانش آموزان نیست، آسیب‌های اجتماعی دلایل متفاوتی دارد، استانهای مرزی باید بیشترین دستگیری و کشف مواد مخدر را داشته باشند، اما استان اصفهان جزو استانهایی است که نسبت به بعضی از استانهای مرزی بیشترین دستگیری و کشف مواد مخدر را دارد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

در حوزه فرهنگ سازی سهم آموزش و پرورش یک بخش است و سهم سایر ارگان ها و دستگاه ها در توجیه نوجوان و خانواده بخش دیگر است. طرحی در آموزش و پرورش است بنام مداخلات و حمایت های روانی و اجتماعی ویژه دانش آموزان آسیب دیده و در معرض اعتیاد که هدف این طرح حمایت از دانش آموزان آسیب دیده است، در کل استان حدود ۸۵۰ هزار دانش آموز در ۶ هزار واحد در ۴۱ منطقه آموزش و پرورش مشغول به تحصیل هستند.

طرح مداخلات و حمایت های روانی و اجتماعی دانش آموزان در معرض خطر با گروه مخاطب دانش آموزان آسیب دیده از دیگر طرح های اجرا شده از سوی اداره مراقبت در برابر آسیب های اجتماعی و طرح فوق با هدف توجه ویژه به دانش آموزان آسیب دیده و ارائه خدمات آموزشی، درمانی و مشاوره ای به آنها و خانواده های مورد نظر صورت می گیرد. یکی از برنامه ها رصد و شناسایی دانش آموزانی در معرض خطر است و در بخش توانمند سازی با ارائه خدمات آموزشی، حمایتی، درمانی و استفاده از مشاورین در این زمینه فعالیت هایی انجام می شود.

نتیجه گیری

تحلیل این واقعیت اجتماعی نشان می دهد که خانواده اصلی ترین نقش را در تربیت فرزندان دارد به طور کلی خانواده پایه اساسی و سازنده مهمترین بخش اجتماع است و وجود دیگر نظامات اجتماعی بستگی به مشارکت در نظام خانوادگی دارد.

به طور کلی در زمینه علل اعتیاد در بین خانواده، وجود اختلاف بین پدر و مادر، سستی و ضعف در تربیت خانوادگی، عدم سرپرستی نوجوانان به شکل متعارف، رفتار والدین با فرزندان بدون توجه، بدون محبت، خشونت آمیز و طلاق و از هم پاشیدگی خانواده از جمله علل سوق دادن نوجوانان به اعتیاد است.

روانشناسان معتقدند بخش مهمی از فرآیند یادگیری بر پایه دیدن استوار است، کودک می بیند و یاد می گیرد و خیلی ساده با خود می گوید هر وقت بزرگ شدم، این کار را انجام می دهم، حال کافی است به سن بلوغ برسد و هیجانات مختلف و هورمون های جدید و شگفت انگیزی را تجربه کند.

واکاوای این مساله اجتماعی از نگاه دیگر حاکی از آن است که مدرسه می تواند نقش مهمی را در سازندگی شخصیت کودکان و نوجوانان داشته باشد به ویژه هنگامی که والدین در برخورد با فرزندان با شکست مواجهه شده باشند مدارس مسئولیت سنگین تری را به عهده دارند، اما آیا محروم از تحصیل دانش آموز و جابجایی او از کلاس درس در این زمینه اثر گذاز است.

باید دانست که جابجا کردن دانش آموز در مدرسه یا کلاس یا محروم کردن او از تحصیل همه دارای آیین نامه است و مدیر مدرسه نمی تواند در این باره تصمیم بگیرد، بر اساس نوع و تکرار تخلف آیین نامه اجرایی نوع برخورد با دانش آموز را مشخص کرده است و طبق همان آیین نامه و چهارچوب اقدام خاص انجام می گیرد.

رئیس اداره مراقبت در برابر آسیب های اجتماعی آموزش و پرورش استان اصفهان با اشاره به اقدامات آموزش و پرورش استان در راستای طرح تقسیم کار ملی برای کنترل آسیب ها، در پاسخ به ایمن اظهار داشت: مدیریت عواطف و هیجانات برای کاهش مفاسد اجتماعی، آموزش مهارت های اجتماعی برای کاهش اعتیاد، آموزش مهارت تاب آوری برای کاهش طلاق از جمله این

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

اقدامات هستند، علاوه بر این برگزاری کمیته های پیشگیری از آسیب های اجتماعی، توزیع بسته های آموزشی ویژه کارکنان، والدین و دانش آموزان که شامل توزیع بسته های آموزشی و محتوای آن با رویکرد مهارت های خود مراقبتی است در برنامه وجود داشته است.

در حوزه آموزش و پرورش در طی چند سال گذشته طرح ها و برنامه های خوبی در حوزه آموزش، مهارت های زندگی و مهارت های اجتماعی شروع شده است، امسال با توجه به فرمایش رهبر معظم انقلاب طرح ملی بنام طرح تقسیم کار برای حدود ۲۰۰ هزار نفر از دانش آموزان در پایه های متفاوت در زمینه آموزشهای مهارت های زندگی را داریم و در استان اصفهان با تعامل و همکاری دستگاه های مختلف در سال ۹۴ حدود ۱۰ درصد پوشش دهی برنامه های آموزشی بوده که خوشبختانه در سال ۹۵ این پوشش دهی ب به ۴۰ درصد افزایش پیدا کرده است.

منابع و ماخذ

- شهبازی، وهاب(۱۳۷۳). «بررسی محتوای کتاب-های درسی تعلیمات اجتماعی و فارسی دوره ابتدائی از نظر انطباق با اهداف راهنمایی شغلی در این دوره از نظر رابرت هاپاک»، دانشگاه تربیت معلم تهران.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

- محسنیان، سرور (۱۳۸۳). بررسی نقش کتاب‌های درسی در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی تحصیلی در ترغیب دانش آموزان به مطالعه. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن.
- نصر اصفهانی، احمد رضا؛ مریم فاتحی زاده و فاطمه فتحی (۱۳۸۳). «جایگاه مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز دانش-آموزان در کتاب‌های درسی عمومی دوره متوسطه». دانشور: رفتار. سال یازدهم - شماره ۹. اسفند ۱۳۸۳.
- بورگ و همکاران (۱۹۹۶). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی، ترجمه احمد رضا نصر و همکاران. تهران: انتشارات سمت و دانشگاه شهید بهشتی.
- عریضی، حمیدرضا و احمد عابدی (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر حسب انگیزه پیشرفت. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۸۲. ص ۳۰-۵۳.
- بیگدلی، زاهد و زویا آلام (۱۳۸۲). عوامل مؤثر بر انتخاب رشته تحصیلی و تغییر نگرش دانشجویان کتابداری و روانشناسی بالینی در دانشگاه شهید چمران اهواز. فصلنامه کتابداری. سال ششم، شماره ۲ (پیاپی ۲۲)، تابستان ۱۳۸۲. ج ۶، ش ۲. ص ۴۷-۶۶.
- یعقوبی، جعفر؛ علی اصغر میرزایی و اسماعیل کرمی دهکردی (۱۳۸۲). بررسی میزان انعکاس موضوع‌های منابع طبیعی در کتاب‌های درسی. جنگل و مرتع. شماره ۵۹. ص ۳۵-۳۷. تابستان ۱۳۸۲.
- رئیس دانا، فرخ لقا (۱۳۷۴). «تحقیق و بررسی محتوای برنامه درسی ریاضی دوره راهنمایی تحصیلی». فصلنامه تعلیم و تربیت. دوره ۱۱ شماره ۲. ص ۸۶-۱۰۷. بهار و تابستان ۱۳۷۴. پیاپی ۴۱-۴۲.
- شکیبایان، طناز (۱۳۸۵). «بررسی شکل-گیری هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی». پژوهش‌های تربیتی. دوره ۲. شماره ۳ و ۴. بهار-تابستان ۱۳۸۵. ص ۶۹-۸۴.